

byggnadsvård

Västerljungs kyrka

Västerljungs kyrka, Västerljungs socken, Trosa kommun, Strängnäs stift, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Markarbeten, invändiga åtgärder i sakristian och
konvertering av värmesystemet

Dag Forssblad

Västerljungs kyrka

Västerljungs kyrka, Västerljungs socken, Trosa kommun, Strängnäs stift,
Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Markarbeten, invändiga åtgärder i sakristian och
konvertering av värmesystemet

Dag Forssblad

© 2012 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

Författare: Dag Forssblad, antikvarie
Omslagsbild: Schaktning vid sakristian. Foto: Dag Forssblad (Slm D12-0353)
Foto, där ej annat anges: Dag Forssblad, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-KUS10-213 & KN-KUS11-327

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2012

Innehåll

INLEDNING	5
Bakgrund	5
Antikvarisk medverkan	6
Översiktlig beskrivning av Västerljungs kyrka	6
Historik med relevans för ärendet	6
MARK- OCH ANLÄGGNINGSARBETEN	7
Schaktningsövervakning - genomförande & resultat	7
Anläggningsarbeten	7
Avvikelser från underlaget	7
INVÄNDIGA ARBETEN I SAKRISTIAN	9
Rengöring och putslagning av väggar och valv	9
Nya textilskåp	9
KONVERTERING AV UPPVÄRMNINGSSYSTEM	13
Utseende före åtgärder	13
Installationsarbeten	13
ÖVRIGA ARBETEN	13
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	13
KÄLLFÖRTECKNING	15
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	15

Bilagor

1. Situationsplan med upptagna schakts lägen markerade

1 Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Nyköping 9H NO & Nynäshamn 9I NV med Västerljungs kyrka markerad. Skala 1:50 000.

INLEDNING

Under 2010 och 2011 har flera olika arbeten utförts i Västerljungs kyrka. På kyrkogården har markarbeten i form av schaktnings- och anläggningsarbeten utförts i anslutning till stuprören vid sakristian och vid långhusets nordvästra hörn. Invändigt har sakristians väggar och valv rengjorts, putslagats och avfärgats. Befintlig inredning för förvaring av bland annat textilier har förnyats. Kyrkans tidigare uppvärmning med direktverkande el-radiatorer har ersatts med uppvärmning med vattenburen värme.

Bakgrund

Anticimex AB utförde den 28 oktober 2009 en undersökning av förhållandena i sakristian i Västerljungs kyrka på uppdrag av Trosa församling. Orsaken till undersökningen var att personal och förtroendevalda i församlingen upplevde en "avvikande lukt" i sakristian. Undersökningsresultatet visade på för hög fuktighet i/bakom det väggfasta skåpet för textilförvaring vid sakristians västra vägg samt under den textila golvmattan. Anticimex föreslog i ett åtgärdsförslag effektivare avledning av dagvattnet från stuprören invid sakristian, att befintligt skåp skulle ersättas med ett nytt och att golvmattan skulle tas bort.

Trosa församling ansökte den 12 april 2010 om tillstånd till demontering av väggfast inredning i sakristian samt sanering av väggar och valv. Ansökan inkom till länsstyrelsen den 13 april 2010. Åtgärdsförslaget för sanering och putslagning av väggar och valv var upprättat av Närkekonservern AB, daterat 2010-02-17. Kompletterande handlingar inkom den 6 oktober 2010. Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade den 6 oktober 2010 med stöd av 4 kap 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm att lämna tillstånd till ansökta åtgärder i enlighet med inkomna handlingar.

Den 11 juni 2010 ansökte Trosa församling om tillstånd för utvändiga åtgärder runt sakristian. Anledningen var fuktproblematiken inne i sakristian. Förslagshandlingen var upprättad av Björn Norman, Norman Arkitektkontor AB, daterad 2010-06-06. Ansökan inkom till länsstyrelsen den 14 juni 2010. Kompletterande handlingar inkom den 20 & 27 oktober 2010. Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade den 12 november 2010 med stöd av 4 kap 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm att lämna tillstånd till ansökta åtgärder i enlighet med inkomna handlingar.

Trosa församling ansökte den 10 januari 2011 om tillstånd till att konvertera befintlig el-uppvärmning till vattenburen uppvärmning. Förslagshandlingarna var upprättade av Tjernström Consult AB, daterad 2010-12-15 & 2010-12-22. Ansökan inkom till länsstyrelsen den 17 januari 2011. Kompletterande handlingar inkom den 8 juni 2011 och den 8 september 2011. Den 20 oktober 2011 beslutade Länsstyrelsen i Södermanlands län med stöd av 4 kap 3 § Lag (1988:950) om kulturminnen mm att lämna tillstånd till ansökta åtgärder i enlighet med inkomna handlingar.

I januari 2011 ansökte Trosa församling om tillstånd till ny utformning och ny placering av textilskåpet i sakristian. Ansökan inkom till länsstyrelsen den 28 januari 2011. Kompletterande handlingar inkom den 10 mars, 30 maj & 3 juni 2011. Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade den 9 juni 2011 med stöd av 4 kap 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm att lämna tillstånd till ansökta åtgärder i enlighet med inkomna handlingar.

I enlighet med länsstyrelsens beslut skulle samtliga arbeten utföras under antikvarisk medverkan och dokumentation.

Antikvarisk medverkan

Sörmlands museum fick uppdraget att svara för antikvarisk medverkan vid arbetets genomförande. Markarbetet har följts upp genom schaktkontroll i samband med avbaning av grästorven, fortlöpande kontakt via telefon och e-post samt en antikvarisk slutbesiktning (2011-04-15). De invändiga arbetena har följts upp genom deltagande vid startmöten, fortlöpande kontakt via telefon och e-post samt en antikvarisk slutbesiktning (2012-01-31).

Översiktlig beskrivning av Västerljungs kyrka

Kyrkan består av ett rektangulärt långhus och med ett rakt avslutat kor i öster, en sakristia i norr samt ett kraftigt torn i väster. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i ljus gul kulör. Listverk, omfattningar och blindingar är slätputsade. Ingång finns i tornets västra fasad. Fönsteröppningarna är spetsbågiga. Långhusets och sakristians sadeltak och tornspiran har skivtäckning av kopparplåt.

Interiörens inredning och karaktär härrör till stora delar från restaureringen 1954. Golven av kalksten i mittgång och i koret tillkom då liksom tegelgolven i sakristian och i tornets bottenvåning. Även nuvarande puts på väggar och valv tillkom då. Från restaureringen härrör även många inredningsdelar som bänkkvarter, orgelläktare med orgel, altarring och trappa i vapenhuset. Kyrkorummet täcks av tre kryssvalv och ett stjärnvalv vilande på väggpilastrar.

Historik med relevans för ärendet

Elektrisk uppvärmning installerades i kyrkan 1933. Vid restaureringen 1954 installerades elektrisk belysning och det befintliga tegelgolvet i sakristian lades. Vid samma tillfälle byggdes ett väggfast förvaringsskåp intill sakristians västra vägg. Även ny lös inredning i form av skrivbord och stolar sattes in i sakristian. År 1991 sattes ett nytt textilskåp för liggande förvaring in i sakristian, mot den östra väggen.

MARK- OCH ANLÄGGNINGSARBETEN

Anläggningsarbeten

För att avleda dagvattnet från stuprören anlades ränndalar i marknivå ut från stuprören på kyrkans norra sida. Där regnvattnet släpps från stuprören lades en utkaststen av betong. I botten av schakten lades fiberduk och ett lager stenmjöl. Ränn dalen utformades med storgatsten satta i ett lager torrbruk.

Schaktningsövervakning - genomförande & resultat

Sammanlagt tre schakt togs upp för att möjliggöra ovanstående anläggningsarbeten, se bilaga 1. Schakten var 4,8-5,4 x 1,2-1,3 meter stora i plan. Schaktdjupet var 0,25-0,35 meter. Det ringa schaktdjupet innebar att endast omrörda massor berördes av arbetet. I massorna iaktogs kalkbruksklumpar, tegelkross och en del gravlämningar (ben). Gravlämningarna togs om hand för återbegravning.

Vid den utförda schaktningsövervakningen påträffades inget av antikvariskt intresse.

Avvikelser från underlaget

Utkastplattorna är utförda av betong istället för natursten som underlaget anger.

- 2 *Schaktningsarbetet utfördes i mitten av december 2010. Marken uppvärmdes med hjälp av elektriska värmemattor för att avlägsna den cirka 10 cm djupa tjälen på gräsyterna (Slm D12-0354).*

3 Hörnet mellan sakristians västra och långhusets norra fasader i samband med förbesiktningen i september 2010 (Slm D12-0355).

4 Hörnet mellan sakristians västra och långhusets norra fasader efter avslutade arbeten. Fotografiet är taget vid slutbesiktningen i april 2011 (Slm D12-0356).

INVÄNDIGA ARBETEN I SAKRISTIAN

Rengöring och putslagning av väggar och valv

Före arbetena var putsen på väggar och valv kraftigt nedsmutsad med en riklig mögelförekomst. Omkring 30 % av ytorna uppvisade svarta prickar efter mögelangrepp. På ytorna förekom också en del sättningssprickor som var 1-3 mm breda.

Väggar och valv rengjordes och sanerades från mögel. Putsskador lagades och ytorna avfärgades med kalkfärg bruten i en svagt gul kulör, pigmenterad med grön umbra, sienna natur och guldockra. En ventilationsöppning togs upp i befintlig rökgång på sakristans norra vägg. För utförligare redovisning av metod och material se Närke Konservatorn AB:s konserveringsrapport, daterad den 10 mars 2011.

Nya textilskåp

Två nya förvaringsskåp har ersatt befintliga skåp i sakristian. Skåpen är utformade i dialog med konservator Ann-Cathrin Rothlind. Skåpen är tillverkade av furu och målade med linoljefärg, kulör 3A-786+98 (Linoljefärg 2003).

De nya textilskåpen är placerade med distans från golv och väggar samt försedda ventilationsöppningar för att förbättra klimatet för textilierna.

5 Sakristian före påbörjade arbeten. Foto Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0357).

6 Det nu utrivna väggfasta skåpet längs sakristians västra mur tillkom 1954. Foto Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0358).

7 Det tidigare textilskåpet för liggande förvaring tillkom 1991. Foto Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0359).

8 Sakristian före påbörjad sanering och rengöring av väggar och valv. Foto Eva Wockatz, Sörmlands museum (Slm D12-0360).

9 Sakristians nordvästra del efter rivning av det väggfasta förvaringsskåpet. Foto Eva Wockatz, Sörmlands museum (Slm D12-0361).

10 Det nordvästra hörnet efter avslutade rengörings- och putsarbeten (Slm D12-0362).

11 Skåpet vid den västra väggen är avsett för liggande och hängande förvaring av kyrkans textilier samt för allmän förvaring (Slm D12-0363).

12 Vid den östra väggen har ett nytt skåp avsett för hängande förvaring av kyrkans antependier placerats (Slm D12-0364).

13 Rördragning för det vattenburna värmesystemet på långhusets norra ytermur mellan bänk-
kvarteret och predikstolen (Slm D12-0365).

14 Sektionsradiatorerna i koret monterades inte på vägg utan ställdes på fötter som limmades
fast i golvet (Slm D12-0366).

KONVERTERING AV UPPVÄRMNINGSSYSTEM

Utseende före åtgärder

Kyrkan uppvärmdes före konverteringen genom direktverkande el via väggmonterade radiatorer och bänkvärmare.

Installationsarbeten

I kyrkorummet har rördragningarna i huvudsak utförts synligt längs med långhusets ytterväggar och under bänkarna. I koret lades rören i golvet från predikstolen in till sakristian. Den dolda rördragningen valdes för att undvika håltagning i kyrkans medeltida stomme. Ett litet antal kalkstensplattor och golvtegel lossades försiktigt och återlades efter slutförd installation.

Uppvärmningssystemets värmeväxlare placerades i ett befintligt städutrymme under trappan som leder från tornets bottenvåning upp till orgelläktaren. Från värmeväxlaren lades rören dolda i golv till röranslutningen till orgelläktaren samt framför dörröppningen in till kyrkorummet. Anslutningen till läktaren drogs synligt på den östra väggen mellan dörren till kyrkorummet och toalettutrymmet.

Vid loftgången utanför dörröppningen in till orgelläktaren lades rören dels i bjälklaget, dels i en rörkanal av plast. På orgelläktaren utfördes rördragningen synligt.

Befintliga elektriska radiatorer under bänkar och på väggar har ersatts med vattenburna radiatorer. I koret och på orgelläktaren placerades sektionradiatorerna på fötter för att undvika onödiga ingrepp i väggarna. På orgelläktaren skruvades radiatorerna fast i trägolvet medan de limmades fast i korets kalkstensgolv.

ÖVRIGA ARBETEN

I tornets bottenvåning har ett stort och skrymmande säkerhetsskåp tagits bort. Skåpet har ersatts med ett nytt mindre säkerhetsskåp som har placerats i sakristian.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Konverteringen till vattenburen värme och åtgärderna i och kring sakristian kommer förhoppningsvis att innebära ett stabilare inomhusklimat med positiva effekter för såväl förvaringen av kyrkans textilier som för kyrkobyggnaden i sin helhet. Sörmlands museum gör därför bedömningen att de arbeten som har utförts inom ramen för Länsstyrelsens beslut inte har haft en negativ påverkan på kyrkans kulturhistoriska värden.

Redovisade arbeten har utförts med antikvarisk medverkan och i samråd i enlighet med Länsstyrelsens beslut. Arbetet godkänns härmed.

15 I tornets bottenvåning togs ett säkerhetsskåp bort i samband med konverteringen av värmesystemet (SIm D12-0367).

16 Synlig rördragning från tornets bottenvåning upp till orgelläktaren (SIm D12-0368).

17 Tornets bottenvåning före konverteringen till vattenburen värme (SIm D12-0369).

Källförteckning

Arkiv

Sörmlands museums arkiv, Nyköping

Administrativa uppgifter

Fastighetsuppgifter

Objekt: Västerljungs kyrka

Kommun: Trosa

Fastighetsbeteckning: Västerljungs kyrka 1:1

Socken: Västerljung

Stift: Strängnäs

Län: Södermanland

Ekonomisk karta: 9H 6i

Författningsskydd

Lag (1998:950) om Kulturminnen m m

Kyrkor uppförda före utgången av år 1939 skyddas enligt 4 kap. 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm (KML). Enligt denna lag ska alla kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillhör Svenska kyrkan samt alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. För byggnader och anläggningar som tillkommit före 1940 gäller att de inte på något väsentligt sätt får ändras utan Länsstyrelsens tillstånd. Detta tillståndskrav gäller också för vissa, särskilt utvalda byggnader och anläggningar som är yngre och som har höga kulturhistoriska värden. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde ska förvaras och vårdas väl. Varje församling ska föra en förteckning över sådana inventarier.

Projektrelaterad information

Fastighetsägare: Trosa församling, Östra Kyrkvägen 14, 610 71 Vagnhärad

Beställare: Trosa församling, Östra Kyrkvägen 14, 610 71 Vagnhärad

Projektör, värmekonvertering: Tjernström Consult AB, Svampskogsvägen 37, 186 55 Vallentuna

Arkitekt, markarbeten: Norman Arkitektkontor AB, Box 135, 635 30 Kvikksund

Entreprenör, mark- och anläggningsarbeten: TROTAB, Uddbergagatan 2, 619 31 Trosa

Entreprenör, konvertering värmesystem: Rörfirma J. Franzén AB, Åda Säteri, 619 91 Trosa

Entreprenör, sakristian invändigt: Närke Konservatorn AB, Solskiftesgatan 18, 702 17 Örebro

Entreprenör, textilskåp: Engströms Snickeri AB, Sikvägen 15, 640 45 Kvikksund

Entreprenör, antependieskåp: Jan Nyberg, Trosa församling, Östra Kyrkvägen 14, 610 71 Vagnhärad

Antikvarisk konsult: Dag Forssblad, Sörmlands museum, Box 314, 611 26 Nyköping

Övriga uppgifter

Länsstyrelsen i Södermanlands län, beslut 2010-10-06, 2010-11-12, 2011-06-09 & 2011-10-20, dnr 433-16582-2009, 433-2409-2010, 433-64-2011 & 433-152-2011

Sörmlands museum, dnr KN-KUS10-213 & KN-KUS11-327

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.

